

В.М. Бражевський,
начальник відділу освіти
(Володарсько-Волинський р-н, Житомирська обл.)

ДІАЛЕКТИКА ПОЛІКУЛЬТУРНОСТІ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ (на прикладі розвитку польської етнопонаціональної меншини Житомирщини)

У статті аналізуються моделі діалектичної взаємодії державницької та інопонаціональних культур на прикладі розвитку польського шкільництва на території сучасної Житомирщини

Українська держава, як етносоціальний організм, поряд з основною етнічною спільністю має численні іноетнічні вкраплення (площинні і точкові) - уламки етнікосів, ядра яких знаходяться в інших етносоціальних організаціях. Такі етнопонаціональні групи можуть знаходитися як у компактному, так і в етнодисперсному стані [1].

Історія розвитку польсько-українських культурно-освітніх взаємин на різних її етапах підлягала дії різноманітних діалектичних законів і розвивалася з різним ступенем насиченості соціокультурної взаємодії у галузі шкільництва. Проблеми історії польського шкільництва знайшли своє відображення у науковому доробку значної кількості науковців як в Україні, так і в Польщі (П. Батюшков, Д. Дорошенко, М. Грушевський, О. Єфіменко, М. Костомаров, В. Корольок, А. Ролле, Я. Корнецький, Л. Лісецький, М. Драгоманов, Д. Бовуа, О. Сухомлинська, Н. Сейко, Б. Євтух, Л. Заштовт, Н. Калениченко та ін.).

На території нашої області польські освітні традиції нараховують вже кілька століть, а їх історичний етносоціологічний аналіз є досить актуальним, з огляду хоча б на те, що, по-перше, історія цих традицій є невід'ємною частиною історії шкільництва етнопонаціональних меншин в поліетнічних організаціях, з одного боку, та історії України - з іншого.

Крім цього, польська етнопонаціональна меншина у нашому краї суттєво відрізняється від деяких інших, оскільки її представники не є емігрантами чи тимчасовим етноутворенням, як наприклад, поляки в Аргентині чи США; їх відрізняє етнічно-релігійна тотожність; у певні періоди свого розвитку польське й українське шкільництво на Волині знаходилися в стані ідентичного конституційного наповнення.

Можна визначити кілька основних моделей таких взаємин, приймаючи до уваги історичний досвід розвитку польського шкільництва на Правобережжі, та керуючись діалектичним законом єдності єдиного, особливо- та загального [3].

1. Домінанта **загального** у триєдиному ланцюгу "загальне-єдиничне-особливе" призводить до двох основних варіантів соціокультурної політики щодо освіти етнопонаціональної меншини:

а) "загальне - єдиничне - особливе" - формула культурно-освітнього фундаменталізму: шкільництво для представників етнопонаціональної меншини має стати знаряддям соціалізації кожного з них в етносоціальний організм; інститут освіти забезпечує соціалізаційні процеси незалежно від національної належності дитини (або просто не враховуючи її національної належності). Щодо польського шкільництва на Волині, то перша модель характерна для всього періоду XIX століття, за винятком двох етапів: до початку першого польського повстання 1831р. та у період царювання Олександра II (1855-1863рр.); така ж ситуація склалася після скасування останніх польських шкіл на Волині-Житомирщині у 1938р. і аж до проголошення незалежності України.

б) "(загальне+єдиничне) - особливе" - формула культурно-освітнього консерватизму: етнопонаціональне шкільництво виступає знаряддям соціалізації носіїв різних етносів у етносоціальний організм, зберігаючи при цьому їх іноетнічність і надаючи їм рівні права в межах інституту освіти. При цьому вказані точкові утворення не об'єднуються в культурно-освітні площини регіонального характеру на жодній з освітніх горизонталей. Ця модель характерна для сучасного становища польського шкільництва на Волині-Житомирщині.

2. Домінанта категорій **особливого** чи **єдиного** може бути представлена у вигляді кількох типових моделей, а саме:

а) "особливе+загальне+єдиничне" та "(особливе+єдиничне) + загальне" - формула культурно-освітнього лібералізму: 1) створення рівних освітніх можливостей для представників різних етнопонаціональних меншин та домінуючого етносу; 2) використання школи як знаряддя пом'якшення національних та соціальних суперечностей; 3) створення площини культурно-освітніх утворень на різних педагогічних горизонталях (школи з національною мовою навчання, підготовка педагогічних кадрів для таких шкіл) Дві варіації вказаної формули відображають вищий чи нижчий рівень участі загальнонаціонального компоненту у наведених моделях.

б) "(єдиничне+особливе) - загальне" та "єдиничне + (особливе + загальне)" - формула культурно-освітнього індивідуалізму: спрямованість освіти на задоволення потреб конкретної дитини; максимальний вияв індивідуальності особистості в межах інституту освіти; персоналізація як інституалізованої (державної та позадержавної), так і позаінституційної освіти.

За весь час свого розвитку польське шкільництво не досягло останнього типу. Ця модель взагалі не характерна для постсоціалістичних країн на нинішньому етапі їх розвитку; тим паче, не відповідала їй освіта XIX століття.

Систему освіти для польської етнопонаціональної меншини 1920-1938рр. можна вважати проголошеним чи нереалізованим культурно-освітнім лібералізмом. В цій моделі була одразу ж закладена суперечність між причиною і наслідком: створення власної системи освіти для поляків на радянських засадах було з точки зору держави необхідною і достатньою умовою виховання радянського поляка; з боку ж представників етносу це була

лише необхідна умова, а для її самодостатності потрібне було ще врахування власне етнічних потреб: ціннісних, традиційно-культурних, релігійних [4].

В межах кожної з вказаних моделей відбуваються соціалізаційні процеси представників етнопонаціональної меншини. На цей рух впливає певний набір факторів, які умовно можна поділити на кілька груп.

I. Об'ємні чи макрофактори, куди відносяться: 1) планета як місце, фактор і об'єкт життєдіяльності уламків польського етносу разом з його ядром; 2) тип державного устрою, в якому існує польська етнопонаціональна меншина (Російська імперія, УНР, Радянський Союз, незалежна Україна); 3) регіональні особливості України в європейському контексті та Волині-Житомирщини у державному українському (наявність групи етнодисперсних та етнокомпактних меншин, їх розміщення, близькість до ядер етносу тощо).

II. До цієї групи відносяться **лінійні**, або, як їх ще можна назвати, помірні фактори, а саме: 1) власна внутрішня структура етносу в регіоні, зміни в ній за весь період існування, внутрішня сутність меншини; 2) типи поселення, в яких проживали і проживають представники польської етнопонаціональної меншини на Волині.

III. Група **точкових чи мікрофакторів**, які здебільшого визначають систему соціальних інституцій, де безпосередньо відбувається соціалізація представників польської етнопонаціональної меншини в етносоціальний організм української держави: 1) сім'я як середовище і основа збереження етнопсихології та самоідентифікації; як умова гармонізації відцентрових та доцентрових процесів та реалізації формули "ми ↔ вони" у еволюційному варіанті розвитку; етнопедagogічне середовище поляків Волині в умовах асиміляційних процесів при різному державному устрої на території регіону; 2) середовище однолітків як фактор формування етносоціального статусу дитини; реалізація формули "ми-вони" на окремому горизонтальному віковому зрізі. При цьому вказана формула являє собою не що інше, як зовнішньо-символічний прояв соціальної взаємодії в етносоціальному середовищі.

Як частина загальнонаціонального інституту освіти польське шкільництво на Волині-Житомирщині є інституалізованою часткою культурно-освітнього процесу в середовищі польської етнопонаціональної меншини взагалі. Ця частка існує у вигляді сукупності державних чи позадержавних культурно-освітніх інституцій (залежно від того, державна чи громадська ініціатива призвела до їх створення). Позаінституційна та оказіональна частки освіти етнопонаціональної меншини проявляються перш за все на рівні мікрофакторів соціалізації (етносім'я, середовище однолітків). Однак до цих внутрішніх (по відношенню до інституту держави) інституцій в сучасному польському шкільництві долучаються ще й зовнішні, відділені від держави, - перш за все католицька релігія як фактор і чинник оказіональної освіти.

І в регіональному, і в хронологічному відношенні точкові і лінійні фактори є найменш дослідженими - щодо польської та інших етнопонаціональних меншин на Волині. Дія цих факторів спричиняє до більш чи менш (в залежності від співвідношення в процесі дії) сприятливих умов для соціальної адаптації носіїв певного етносу в етносоціальний організм держави.

Етнопонаціональні меншини, не будучи самостійними етносоціальними організаціями, все ж мають певний набір соціально-культурних параметрів. Це можуть бути: 1) специфічні параметри (пільгові чи урізані права на освіту, обмеження при вступі до певних навчальних закладів); 2) загальнокультурні параметри (включення чи невключення в систему соціально-культурних взаємозв'язків етносоціального організму) [4].

Проблема етнічного опирається на явище етнопонаціональних меншин як на стрижневе питання. Рівновагове становище меншин у поліетнічних організаціях залежить від гармонійного співвідношення двох векторно протилежних процесів: 1) *доцентрового* руху (розчинення етнокомпактних та дисперсних груп у межах переважаючого етносу), що ґрунтується на постійній етнічній дифузії між двома народами; 2) *відцентрового* руху (прагнення етнопонаціональної меншини до збереження самотності, іноетнічності, постійної самоідентифікації носіїв етносу). Так, наприклад, щодо представників польської етнопонаціональної меншини Житомирщини, то відцентровий рух в їх середовищі найчастіше ґрунтувався на наповненні формули "католик=поляк", трактуванні поляків нашої області як етноконфесійної групи, а також на підтримці власної системи освіти.

Гармонійне поєднання вказаних двох процесів у середовищі етнопонаціональної меншини пояснює процес постійного самовідтворення меншин, який відбувається за наступних умов: природний приріст; збільшення чи збереження постійної кількості носіїв етносу; безперервність процесу міжпоколіннєвої передачі етнічної інформації; конституційна наповненість меншини, тобто наявність достатньої кількості і рівня соціальних інституцій, в тому числі культурно-освітніх.

Освіта для національних меншин як соціальне явище має виконувати чотири основні **функції**: адаптивну, ціледосяжну, інтегративну (зовнішню) та функцію регулювання прихованих напружень системи (внутрішня).

Адаптивна та ціледосяжна функції визначають зв'язок між освітніми інституціями у середовищі етнопонаціональних меншин та особливостями етнопсихології. Вони можуть бути представлені як інструмент реалізації низки конфліктів-змагань, результатом чого є формування етносоціального статусу носіїв певного етносу та їх соціальна адаптація

З точки зору соціології вказані фактори являють собою масив соціальних явищ і соціальних взаємодій з власними підсистемами. Як будь-які інші соціальні явища, в етносередовищі вони можуть виступати в двох проявах: внутрішньо-психічному та зовнішньо-символічному. При цьому польське шкільництво являє собою об'єктивізацію суб'єктивного (етнопсихічного чи національної психіки). Така об'єктивізація реалізується в переведенні внутрішньо-психічної сутності освіти як соціального явища в зовнішньо-символічну форму її прояву [5].

Формами такої символізації перш за все виступають: а) звукова символізація (навчання польською мовою чи її вивчення, використання народного фольклору в навчально-виховному процесі тощо); б) світлова, кольорова

символізація (особливості латинського шрифту польського алфавіту, використання національних кольорів етнічного кошу - червоного та білого); в) предметна символізація (використання речово-побутової культури польської етнічної меншини на Волині, національна атрибутика як елемент навчально-виховного процесу) [6].

Проведений аналіз різних типів соціокультурної політики та співвідношення зовнішньо-символічної та внутрішньо-психічної часток освіти як соціального явища дозволяє зробити наступний висновок: переважання інституціалізованої частки етнічної системи освіти веде до посилення доцентрових тенденцій у розвитку меншини. Однак, таке посилення не призводить до втрати іноетнічності, оскільки збільшується коефіцієнт конституційної наповненості у сфері освіти. Проте переважання оказіональної та позаінституційної часток освіти і відповідне посилення відцентрових тенденцій призводить до внутрішньої замкнутості культури етносу, порушення соціалізаційних процесів, зниження рівня впливу помірних факторів і абсолютизацію мікрофакторів [7,8].

Таким чином, полікультурність як соціальне явище може стати серйозним соціалізуючим чинником; використання у діяльності навчальних закладів етнокультурного досвіду та діалог різних культур сприятимуть формуванню соціальної компетентності українського школяра та розвитку його громадянської культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Мала енциклопедія етнодержавознавства /За ред. Ю.І.Римаренка. – К.: Генеза, 1996. – 942с.
2. Бромлей Ю.В. Очерки теории этноса. - М., 1984
3. Сейко Н.А. Педагогічні та етносоціологічні засади розвитку польського шкільництва на Волині-Житомирщині (XIX-поч.ХХст.): Автореф. ... канд.пед.наук. – Житомир, 1989. – 21с.
4. Сейко Н.А. Польське шкільництво на Волині-Житомирщині у XIX-поч.ХХ століття: Монографія. – Житомир: ЖДПУ, 2002. – 158с.
5. Березюк О.С. Етнопедагогіка: Методичні рекомендації. - Житомир: ЖДПУ, 2001. – 72с.
6. Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. /В.Євтух та ін. - К., 1994. - 206с.
7. Скуратівський В.А. Етносоціальна культура як саморегульована система. - К., 1993. - 200с.
8. Eberhardt P. Przemiany narodowośćjowe na Ukrainie XX wieku. – Warszawa, 1994. - 238s.

Матеріал надійшов до редакції 19.09.03 р.

Бражесвський В.Н. Діалектика полікультурності в соціалізації дітей (на прикладі розвитку польської етнічної меншини Житомирщини).

В статті проаналізовані моделі діалектичного взаємодіяння державної та етнічної культури на прикладі розвитку польського формування на території сучасної Житомирщини.

Brazhevsky V. N. The dialectics of polyculturality in the socialization of children (on the example of the development of Polish ethnominority of Zhytomyr region).

The models of dialectical interaction of state and ethnic cultures on the examples of the development of Polish ethnominority of Zhytomyr region are analysed.